

Sanna Karkulehto

Kotimainen kirjallisuus ja yhteiskunta – kuka lohduttaisi maailmaa?

Professoriluento 9.5.2012 Jyväskylän yliopistossa

Tove Janssonin klassikkoteoksessa *Vem ska trösta knyttet?* (1960) ja sen suomenkielisessä käännöksessä *Kuka lohduttaisi Nyttiä?* (1960) surullinen, pelokas ja yksinäinen Nytti päättää lähteä kotoaan pelottavaan maailmaan etsiäkseen yksinäisyyteensä lohtua. Voittamalla pelkonsa ja lähtemällä Nytti löytääkin pelottavan sijaan ihmeellisen maailman: meren ja näkinkengät. Maailma merineen ei kuitenkaan tunnu miltään, sillä Nytti on edelleen yksin, eikä kukaan lohduta häntä.

Kuka lohduttaisi Nyttiä?

Tarinan edetessä Nytti löytää pullopostia ja saa löytönsä myötä syntyvien seikkailujen jälkeen toverikseen yhtä yksinäisen ja itseäänkin pelokkaamman Tuitun. Teos päättyy, kun Nytti ja Tuittu molemmat näkevät yhdessä koko maailman:

[U]nohda jo mennyt kamaluus, / on edessämme kaikki kauneus ja ihanuus: / on meri jota nähnyt en mä milloinkaan / ja kauniit näkinkengät joita poimitaan.

Nytti saa lopulta lohdun lohduttamalla toista, vertaistaan, jonka kanssa koko maailma avautuu silmien eteen.

Ystävyyden ja onni eivät silti löydy ilman vastoinkäymisiä. Kohdatessaan Tuitun ensimmäistä kertaa Nytti ei heti löydä toveruuden taikaa, vaan Tuitun edessä hänen jalkojaan heikottaa, hän mykistyy ja hän – lähtee pois! Toisen kohtaaminen on vaikeaa. Mikä avuksi, jotta toisen kohtaaminen helpottuisi?

Nytti tuumaa itsekseen, että ”kirje vois tän kaiken selvittää”, mutta ei silti kykene itse kirjoittamaan. Hän tahtoi kirjoittaa Tuitulle ympäröivästä maailmasta ja omasta suhteestaan siihen, mutta kirjoittaminen, itsestä ja maailmasta kertominen, ei ole helppoa.

Paitsi toisen kohtaaminen, myös kirjoittaminen ja kertominen ovat siis kovin vaikeita tehtäviä. Kun Nytti ei pysty kirjoittamaan, teoksessa on ajauduttu aivan ilmeiseen kriisiin: tarina ei etene. Tässä teoksen tarinan kannalta ratkaisevassa kriisissä kertoja ottaa tilanteen kuitenkin haltuunsa. Sen sijaan, että kertoja tyytyisi kuvailemaan Nyttin vaikeuksia toisen kohtaamisessa tai kertoisi tämän kyvyttömyydestä tehdä asialle jotakin, hän pyytääkin apuun lukijaa: ”Jos tahdot, lukijani, heitä lohduttaa, kirjoita nyttin puolesta, niin tuittu kirjeen saa.”

Tässä vaiheessa, teoksen ollessa jo melkein lopussa, kertoja voi luottaa siihen, että lukija pysyy hänen matkassaan ja tekee sen, mitä häneltä pyydetään, ja niin Tuittu saa kuin saakin kirjeensä. Tämä tapahtuu kuvaannollisesti lukijan avulla. Hänen ansioitaan Nyyti ja Tuittu elävät yhdessä elämänsä loppuun asti tutustellen toisiinsa ja heitä ympäröivään maailmaan.

Ja tämä maailma on heille hyvä.

* * *

Janssonin *Kuka lohduttaisi Nyytiä?* on julkaistu alun perin vuonna 1960. Tuolloin maailma todellakin näytti paremmalta kuin aikoihin. Toisesta maailmansodasta oli jo ehtinyt kulu riittävän pitkä aika. Sen tuottamat painajaiset eivät olleet enää yhteiskuntaa eivätkä sen toimijoita henkisesti eivätkä fyysisesti yhtä lamauttavia tai rampauttavia tekijöitä kuin vielä vuosina 1945 ja 1946, jolloin Jansson julkaisi teoksensa *Småtrollen och den stora översvämningen* (1945, *Muumit ja suuri tuhotulva* 1991) ja *Kometjakten* (1946, *Muumipeikko ja pyrstötähti* 1955). Suuresta tuhotulvasta sekä maata lähestyväs-tä tuhoisasta pyrstötähdestä kertovissa tarinoissa sota on vielä vertauskuvallisesti läsnä maailmaa ja yhteiskuntaa vaanivana varjona, mutta Nyytin ja Tuitun tarinassa tämä pelottava, vaaniva ulkopuolinen, epäinhimillinen ja maailmallinen uhka on kadonnut ja tilalle on tullut ennemminkin inhimillinen ja psykologinen, ihmisen sisäinen, toisen ihmisen kohtaamisen pelko.

Tuossa ajassa, uuden vuosikymmenen taitteessa ja vuodessa 1960, oli suuren lupauksen tuntua. Suomessa vielä elinvoimainen ja kaikkivoipa koko kansan presidentti Urho Kekkonen täytti pyöreät 60 vuotta, Yhdysvaltain presidentinvaaleissa demokraattisen puoleen ehdokas John F. Kennedy voitti republikaanien ehdokkaan Richard Nixonin, Afrikassa useat Euroopan jo iäisyksiä kolonisoimat siirtomaat itsenäistyivät ja ensimmäinen kaupallinen ehkäisytabletti tuli naisten saataville. Kulttuuriradikalismikin oli jo ovella.

Tuossa ajassa oli hyvä julkaista *Kuka lohduttaisi Nyytiä?* -teoksen tapainen kirja.

* * *

Mutta *Kuinkas sitten kävikään* (Jansson 1952)? Mitä sitten, kun maailmassa ei olekaan enää hyvää? Maailmassa, jossa on sotia, nälkää, köyhyyttä ja kuolemaa; rasismia ja muukalaisvihaa; homofobiaa ja naisvihaa; hyökyaaltoja, kriisejä ja konflikteja; taloudellista epävakautta, epärehellistä oman edun tavoittelua; itsemurhapommeja ja joukkosurmia; rikoksia ja väkivaltaa, raiskauksia, insestiä ja pedofiliaa; hyväksikäyttöä, epätasa-arvoa ja epäoikeudenmukaisuutta?

Kuka lohduttaisi tätä maailmaa?

Professori Rosi Braidottin mukaan filosofia, taide ja tiede voivat lohduttaa maail-

maa. Filosofian, taiteen ja tieteen tehtävänä on vastata kysymykseen siitä, *miten* ajatella, jolloin ajattelu toimii myös eettisen toiminnan perustana. Tämä ei Braidottin mielestä vain lohduta vaan voi myös pelastaa maailman. Kuten palestiinalainen kirjallisuuden-tutkija Edward Said Matti Savolaisen suomentamana sanoisi, se on myös ”*Ajattelevan ihmisen vastuu*” (2001).

Etiikkaa voidaanakin pitää muutostavoitteellisen poliittisuuden, maailman pelastamisen, perustana. Eettisinä, filosofiasta, taiteesta ja tieteestä sivistyneinä subjekteina, ajattelevina ihmisinä, suoranainen velvollisuutemme on yrittää vaikuttaa maailmaan ja pelastaa se, ja taide, nyt tarkastelussa olevassa tapauksessa kirjallisuus, voi tarjota siihen sekä mahdollisuuksia että välineitä.

Valtateoriastaan sekä seksuaalisuuden historiastaan tuttu ranskalaisfilosofi Michel Foucault on esittänyt ajatuksen taiteen suoranaisesta vallankumouksellisuudesta – sen tarjoamasta mahdollisuudesta kyseenalaistaa vallitsevia ajatusjärjestelmiä ja sen kyvystä työstää ajattelumme rajoja (ks. esim. Oksala 2000, 47; vrt. Said 2001). Tällöin taide on niin kiinni yhteiskunnassa ja maailmassa kuin mahdollista. Kun kuljetamme Braidottin ja Saidin tapaan taiteen rinnalla myös tiedettä, sekä taiteen että tieteen yhteiskunnallinen merkitys on sinetöity.

Kirjallisuudella ja sen tutkimuksella on useita eri tehtäviä, mutta pidän niistä merkittävimpänä eettisten ja poliittisten, kriittisten kannanottojen ja analyysien tekoa ympäröivästä yhteiskunnasta sekä sen tilasta. Tällöin kirjallisuudessa ja sen tutkimuksessa otetaan ensinnäkin huomioon niiden kontekstit, toisin sanoen ”ne materiaaliset ja yhteiskunnalliset olosuhteet, joissa [kirjallisuutta] ja tutkimusta tehdään ja jotka kehys-tävät” niitä. Tämä tarkoittaa myös yhteiskunnan poliittisia ja taloudellisia konteksteja. (Herkman ym. 2006, 10–11.) Toiseksi kirjallisuudessa ja sen tutkimuksessa käsitellään tällöin sellaisia yhteiskunnallisia – tai maailmallisia – aiheita kuin identiteetti, sukupuoli, seksuaalisuus, rotu, etnisuus, kansallisuus ja luokka, jotka risteävät keskenään ja ovat kytkeytyneet myös poliittisiin ja taloudellisiin konteksteihin. Sekä nämä aiheet että kontekstit puolestaan kiinnittyvät tiiviisti kysymyksiin vallasta, hyväksikäytöstä ja paikoin jopa väkivallasta (ks. Bourdieu 1990, 139; 1991, 163–171; Žižek 2009, 9–13). Identiteetteihin sitoutuneet erot ja erilaisuus taas tekevät näkyväksi myös toiseuden sekä sen kohtaamisen ongelmat. Nekään eivät ole vain yksilöiden välisiä vaan koko yhteiskuntaa koskettavia kysymyksiä.

***

Vierailin tämän kevään alussa Suomen Akatemian järjestämässä Ihminen ja kosmos-keskustelutilaisuudessa Kuhmossa. Puhuin siellä nykykulttuurin seksualisoitumisesta, pornoistumisesta, kaupallistumisesta ja väkivaltaistumisesta. Kerroin yleisölle muun muassa siitä, miten seksuaalisuuden kaupallistuminen ja väkivaltaistuminen nyky-

kulttuurissa ja mediassa kertoo koko yhteiskuntaa läpäisevästä väkivaltaistumisesta, joka näkyy niin nais- kuin homo- ja maahanmuuttajavihamielisten puheiden lisääntymisenä sekä esimerkiksi suomalaiseseen koulumaailmaan levinneenä traagisena väkivaltaisuutena ja sen uhkana.

Luentoni jälkeen eräs professori, jo emeritus, kommentoi esitykseni olleen ”viileän analyttinen tutkijapuheenvuoro”, ja hän penäsi, aivan aiheesta, mitä asialle pitäisi ja voisi tehdä, vai pitääkö vain istua ja katsella vierestä, kun yhteiskunta muuttuu. Tarjosin ratkaisuksi kirjallisuuden ja lukemisen eettistä voimaa. Professori kuitenkin totesi uskoni kirjallisuuden muutosvoimaan olevan naiivi. Naiivi se oli hänen mielestään siksi, etteivät kirjallisuutta lue ne, joiden pitäisi lukea. Näin varmasti on, mutta jostain on lähdettävä, sillä emme todellakaan voi vain istua ja katsella vierestä, kun maailma muuttuu, varsinkaan kun se ei aina muutu kohti parempaa. Vaikka ne, joiden pitäisi, eivät välttämättä lue, siitä huolimatta moni muu lukee, ja tämän lukijoiden yhteisön (vrt. Korhonen 2011) eettisen ja poliittisen vastuun perään tässä nyt huudan. Vastuunamme on, Saidin sanoin, kyseenalaistaa ”isänmaallisen nationalismin, korporatioajattelun sekä luokkaan, rotuun ja sukupuoleen kytkeytyvät etuoikeudet”. Tähän työhön saamme apua kirjallisuudelta.

Ajatellaanpa vaikkapa kotimaisia nykykirjailijoita: Kari Hotakaista, Katja Kettua, Rosa Liksomia, Riikka Pulkista, Hannu Raittilaa, Lars Sundia, Sofi Oksasta ja monia, monia muita. Heidän kaikkien teokset pohtivat paitsi toisen kohtaamisen vaikeutta, myös juuri näitä, Saidin peräänkuuluttamia sukupuoleen, seksuaalisuuteen, etnisyyteen, kansallisuuteen ja yhteiskuntaluokkiin liittyviä vaikeita kysymyksiä, kukin teoksissaan johonkin tiettyyn aikaan ja paikkaan kiinnittyneenä. Jos lukija lähtee näiden teosten matkaan ja pysyy niiden matkassa, teokset tarjoavat Saidin ja Foucault’n hengessä vallankumousta: mahdollisuuksia kyseenalaistaa stereotyypeihin ja kategorioihin valjastettuihin määreisiin ja käsitteisiin sekä konteksteihin yhdistettyjä, vallitsevia ajatusjärjestelmiä. Ne tarjoavat siis tapoja työstää ajattelumme rajoja eli juuri sitä, mitä Braidotti pitää maailman pelastamisen ehtona: vastauksia ja välineitä siihen, miten ajatella. Meidän velvollisuutemme lukijoina on vain opetella ajattelemaan ja tuottaa uudenlaisia ajattelun tapoja – ja sen me voimme tehdä lukemalla sekä välittämällä eteenpäin lukemaamme, tekstien tarjoamaa vallankumousta.

Tällöin lukija itse on vastaus siihen, kuka lohduttaisi tämänhetkistä maailmaa. Eva Wein, toiselta nimeltään Pirkko Saisio, aloittaa teoksensa *Puolimaailman nainen* (1990):

Ajattelen maailmaa.
Se on siis olemassa.

Lähteet

- BOURDIEU, PIERRE 1990: *The Logic of Practice (Le sens pratique 1980)*. Trans. by Richard Nice. Chicago: Stanford University Press.
- BOURDIEU, PIERRE 1991: On Symbolic Power. Teoksessa *Language and Symbolic Power*. Ed. by John B. Thompson. Trans. by Gino Raymond & Matthew Adamson. Cambridge: Harvard University Press.
- BRAIDOTTI, ROSI 2012: Art, and Affirmative Ethics. Esitelmä symposiumissa "Cam-passion and/as Self-fragilization: Thinking Art-Theory-Ethics with Bracha L. Ettinger and Rosi Braidotti". University of Utrecht 13.4.2012.
- HERKMAN, JUHA; HIIDENMAA, PIRJO; KIVIMÄKI, SANNA & LÖYTTY, OLLI 2006: Kulttuurintutkimuksen maailmallisuus. Teoksessa *Tutkimusten maailma. Suomalaista kulttuurintutkimusta kartoittamassa*. Toim. Juha Herkman, Pirjo Hiidenmaa, Sanna Kivimäki & Olli Löytty. Jyväskylä: Nykykulttuuri, 9–17.
- JANSSON, TOVE 2002/1952: *Kuinkas sitten kävikään? Kirja Mymmelistä, Muumipeikosta ja pikku Myystä (Hur gick det sen? Boken om Mymlan, Muminrollet och Lilla My 1952)*. Porvoo: WS Bookwell.
- JANSSON, TOVE 2001/1960: *Kuka lohduttaisi nytiä? (Vem ska trösta knyttet? 1960)*. Porvoo: WS Bookwell.
- KORHONEN, KUISMA 2011: *Lukijoiden yhteisö. Ystävydestä, kansanmurhasta, itkevistä kivistä*. Esseitä. Helsinki: Avain.
- OKSALA, JOHANNA 2000: Eettiset ruumiit ja sukupuoliset subjektit. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 2/2000, 43–58.
- SAID, EDWARD 2001: *Ajattelevan ihmisen vastuu (Representations of the Intellectual 1994)*. Suom., Esipuhe ja Jälkisanat Matti Savolainen. Helsinki: Loki-kirjat.
- WEIN, EVA 1990: *Puolimaailman nainen. Kirjallinen omakuva*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- ŽIŽEK, SLAVOJ 2009: *Violence. Six Sideways Reflections*. London: Profile Books.